

Biblioteka juridičkog seminara

8

17. a

Markov

ŽENITBA I DRŽAVA.

PISMO

LUKE PRIJATELJU MARKU.

(Fr. F. J. Spevec).

BIBLIOTEKA JURIDIČKOG
SEMINARA

1887.
ZAGREB.

U Beču 2. travnja 1887.

Dragi Marko!

Kad si ono u listu od prosinca prošle godine risao ultramon-tanizam u Hrvatskoj, činilo mi se, da pretjeruješ. Nu najnovije pastirske poslanice dvaju hrvatskih biskupa, Posilovića i Strossmayera, što si mi ih poslao listom od 27. ožujka o. g., osvjedočiše me pod-puno o opravdanosti Tvojih navoda. Dobiv rečene poslanice, pročitah ponovno i prijašnje Tvoje listove, da dobijem podpunu sliku o svem, što se sbiva, pa sada vidim, da možeš i Ti za Hrvatsku reći s ve-likim Laurent-om: „Il suffit de voir ce qui se passe sous nos yeux, pour se convaincre que le salut est le prétexte, que la religion est devenue métier et marchandise, et que l'Église l'exploite dans un intérêt de domination et trop souvent de cupidité“. (Laurent: L'Église et l'état str. 26.)

Sgodno si primijetio, da trijezan čovjek, komu nije do lakrdije, ne će se boriti proti onomu, česa ne pozna točno. Vidi se iz samih poslanica, da njihovim piscima nije poznata nauka profesora Spevca, proti kojoj poglavito vojuju; vidi se i to, da poslanice kuju tvrđnje kako im to prija za polemiku, podmeću ih protivniku ter* onda po-bijaju. Pročitav obije poslanice padoše mi na um riječi, što ih do-vikuje profesor Seydel vodjama crkve, i to dovikuje aus ernster Liebe zu unserer christlichen Religion, na ime: „Die Kirche muss immer mehr aufhören die Mutter der sittlichen Bildung unserer Nation zu sein, in dem Masse, als sie fortfährt, Gewicht zu legen gerade auf diejenigen Lehren u. Vorstellungen, welche am meisten dem gegenwärtigen Bewusstsein unverständlich und ungeniessbar geworden sind, und für deren überzeugtes Erfassen sich keinerlei Anknüpfungen finden in dem gesunden, natürlichen Gemüths- und Geistesleben des Menschen“.

U istinu ovakova, ovim načinom vodjena crkvena reakcija po-gibeljnom je prije svega za ugled crkve, a onda i za stvar, koju

zastupaju, ter i ja dijelim s Tobom Tvoju u tom pogledu bojazan, i držim, da će upravo uslijed toga postupka uzkliknuti mnogi i opet sa Seydlom: — „und die kirchliche Reaction sieht nun ihre Früchte vor Augen: sie hat unser Volk in grosser Ausdehnung religionslos gemacht, sie hat ihm die Kirche verleidet, sie hat es im Wesentlichen verschuldet, dass die Kirche jetzt nicht mehr heissen kann: Mutter der sittlichen Bildung der Nation“. Jer to bi morali znati i uvažiti spomenuti biskupi, da sredstva, po kojima kani crkva uplivati na ljude, moraju biti udešena prema stepenu naobrazbe ter individualnim osebinama onih, na koje imadu ta sredstva djelovati. Ono, što odgovara i što je probitačno nižemu stepenu razvoja, prestaje biti takovim, kad se poluči viši stepen, pak ako se uzprkos tomu nastavlja poraba nižih sredstva, to nastaje za ćudoredni odgoj velika pogibelj upravo od onoga, što je prije bilo za taj odgoj koristno. Hoćemo li n. p. odrasloga uzdržati dobrim dječinskim kaznama i dječinskim obećanjima, to će on ne samo prezreti nas i našu metodu, nego će prezreti i dobro, za koje smo ga htjeli odgojiti, ter će postati gorjim. Tako može i crkva doprinijeti ćudorednoj pokvarenosti naroda, ako se i na višem stepenu razvoja služi još uvijek istim sredstvima, koja su primjerena samo nižemu stepenu.

Srdiš se nadalje na okolnost onu, koja, kako dobro veliš, ne samo da ne osvjedoćava nikoga, nego još uzbudjuje ogorčenost, na ime što se hrvatski ultramontanci skrivaju za religiju, hineć da brane religiju, a onoga, koji se usudi naglasiti stečevine novije znanosti i modernih država, okrivljuju, da se bori proti religiji kao takovoj. Nu to Te ne smije iznenaditi. Ultramontanizam bo u tom je pogledu posvuda jednak. Ali mi znademo, da borba proti pretenzijama ultramontanizma nije borba proti religiji, ter u istinu „il faut l' ignorance ou la mauvaise foi des ultramontains pour le prétendre“. (Laurent cit. p. 17. Na ovo djelo Laurent-ovo upućujem Te u obće glede pretenzija ultramontanskih.) U ostalom pustimo ih, neka govore i pišu, inteligentan svijet i onako znade, što to vrijedi. Nješto više pažnje zaslužuje pitanje o ženitbi, i ja se podpuno slažem s Tobom, kad odobravaš profesoru Spevcu, što se je izjavio proti sredovječnomu gospodstvu crkvenoga prava glede ženitbe, kakovo postoji još u Hrvatskoj. Izjavama prof. Spevca o ženitbi bavi se poslanica biskupa Posilovića, pa kako mu nauka Spevčeva nije točno poznata, „izrigao“

(izraz biskupske poslanice pag. 42.) je on jad svoj na Ungera. Ti me moliš, da Ti saobćim o tom pitanju svoje mnijenje. Ja se odazivljem rado Tvojoj želji, ali prema onomu, o čem se složismo jur gore, ne ćeš očekivati od mene, da se prepirem potanko s biskupom Posilovićem, jer dobro znadeš, da ljudi te vrsti ne mogu osvjedočiti razlozi uma, da je zelotizam njima više, nego dosljedno logično mišljenje. Označit ću Ti s toga samo u kratko stanovište znanosti i modernih država glede ženitbe. „Veliki biskup“, kako veliš, „maloga Senja“, koj je u poslanici svojoj proglasio Hegela i Ungera nezalicama, reći će dakako, da su nezallice svi oni veliki učenjaci i zakonodavci, koji su zagovarali i stvarali državno ženitbeno pravo. Nu to nas i opet ne smeta. „Il n'y a pas de chicane ultramontaine qui puisse obscurcir une vérité qui est claire comme la lumière du soleil“ (Laurent cit. p. 14.) Govorit ću Ti prema tomu o odnošaju ženitbe napram državi, a za poblizu uputu preporučam Ti slijedeća djela: Glasson, le mariage civil et le divorce etc. Paris 1880., Friedberg, das Recht der Eheschliessung in seiner geschichtlichen Entwicklung, Leipzig 1865. Schumann, das Institut der Civilehe, Nördlingen 1874., Gneist, die bürgerliche Eheschliessung, Berlin 1869., Friedberg, die Geschichte der Civilehe, Berlin 1877.

I.

„Dajte caru, što je carevo, a bogu, što je božje“
Mat. XXII. 21.

„Echte Religiosität erblüht nicht auf dem Boden des Zwangs; daher muss die obligatorische Civilehe gerade von dem wahrhaft religiös Gesinnten gebilligt werden.“
Geyer.

1. Dok právo nije bilo odijeljeno od religije, bila je naravno i ženitba, kao što i sve drugo, institucijom prije svega religioznom, kako je to u orijentu. Grci i Rimljani sekularizovali su tečajem vremena svoje pravo, ter je ženitba kod njih aktom civilnim. Pod uplivom crkve gubila je ženitba sve više taj karakter, dok napokon postane opet aktom religioznim. Obitelj na ime, imenito ženitba, onim je, kako znadeš, područjem, gdje je crkva i njezino pravo uplivalo najodlučnije. Dočim je kod ostalih grana privatnoga prava ostao upliv prava crkvenoga ograničen na više ili manje zamašne modifikacije, razvila je crkva glede sklapanja i dokinuća ženitbe ter osobnih odnošaja medju mužem i ženom posebno pravo. Do toga došlo je medjutim tek malo po malo, uzporedno s razvojem moći i upliva crkve. U vrijeme prvog širenja kršćanstva postojala je u rimskoj državi poznata rimska civilna ženitba, a ostade ona jedino valjajućom i nakon pripoznaje nove religije i crkve. Uza to imala je i crkva svoju nauku o ženitbi, ter je ta nauka uplivala u pojedinom pogledu i na zakone kršćanskih careva. [Upliv kršćanstva nije u ostalom u obće bio onolik, kako se to obično tvrdi. Monogamiju našlo je kršćanstvo jur posvuda, gdje je valjalo rimsko pravo, ter je nije trebalo tek ono uvoditi. Isto tako nije bila nepoznata ni rimskom pravu čudoredna narav ženitbe, samo je Rimljani ne učiniše pravnom nuždom. Takodjer položaj žene bivao je boljim tek uslijed napredka civilizacije u obće. Bez trajna upliva ostao je onaj ascetizam, kojim su se htjeli odlikovati mnogi kršćani prvih stoljeća kršćanstva. Preziruć svaki užitak, koji bi godio putenoj naravi čovjeka, nazrijevajuć životnu mu svrhu i uvjet blaženstva u tom, da se riješi svih spona,

kojima ga sapinje pùt, mnogi su crkveni autoriteti osuđivali i ženitbu kao nješto nečista i griješna, ter ju ili posve zabacivahu, ili davahu neizmjernu prednost bezženstvu, kako to čini katolička crkva još do danas glede popova. Tvrđilo se, da se ženitba i razplod ljudi ne smije dopustiti, jer se tim podaje život mnogim nesretnicima i pribavljaju smrti nove žrtve: „μὴ δεῖν παραδέχεσθαι γάμον καὶ παιδοποιεῖν, μήτε ἀντείστασθαι τῷ κόσμῳ δυστυχήσοντας ἑτέρους, μήτε ἐπιχορηγεῖν τῷ θανάτῳ τροφὴν“. Clem. Alex. Strom. III. c. 6. Justin zabacuje ženitbu kao nepravo, jer je ona senzualnog izvora ter već po svojoj naravine može voditi do etičke svrhe. Fragm. de ressurr. c. 3. Grgur Nyssanski pripisuje sva zla života ženitbi, naslov 4. njegovog spisa *περὶ παρθενίας* glasi: „Ὅτι πάντα τὰ κατὰ τὸν βίον ἄτοπα τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ γάμου ἔχει. Grgur Nazianski ne dvoji o tom, da bi ženitba bila suvišnom, da nije Adam sagriješio tada bo sbivao bi se razplod ljudi na dostojniji način, nego je ženitba. Origines drži, da je najbolje uskopiti se, kako je on sam učinio; ženitba mu je nješto nedostojna, nečista. I drugih raznih nazora o ženitbi nalazi se u crkvenih autoriteta ove dobe. Već je Gibbon opazio, da različitost ona nazora i neodlučnost ortodoksnih kazuista glede važnog tog predmeta odaje nepriliku, u kojoj su se nalazili ti ljudi, ne odobravajuć inštituta, koji su ipak prisiljeni bili trpiti. U još većoj neprilici nalaze se noviji zeloti, koji bi htjeli dokazati, da nije istina, ter su crkveni otc i pisci sudili onako o ženitbi. Među ove spada i biskup Posilović, koji se u ostalom ograničuje u svojoj poslanici pag. 23. sq. samo na Tertulijana, čije nepovoljne za ženitbu izjave badava nastoji oslabiti, pa se ipak usudjuje tvrditi, „da je laž, da su crkveni učitelji ili gdje koji njih ženitbu kao griješnu zabacivali“. Poštenije rade svakako oni, koji nastoje onaj sud crkvenih autoriteta protumačiti prilikama, u kojim se nalazilo tada kršćanstvo, uplivom poganskim i židovskim. Vidi o svem tom Gibbonovu poznatu povjest II. svez. 15. poglavje. Gans: *das Erbrecht in weltgesch. Entwicklung* III. p. 79. sq. Zhishman *das Eherecht der orient. Kirche* p. 165. sq.] Ali niti se je poznao poseban crkveni način sklapanja ženitbe niti je moglo biti govora o zakonodavnoj ili sudbenoj vlasti crkve glede ženitbe. Ta vlast manjkala je crkvi u obće, ter sve važne ustanove uređjujuć crkvene odnošaje potekoše od državnoga zakonodavstva ili stekoše tek po ovom formalnu svoju valjanost. Odnosaj bo crkve napram državi bijaše u rimskom carstvu odnošajem podložnosti; crkva i onda, kad su joj kršćanski carevi mnogo pogodovali, zauzimala je samo položaj posebne korporacije u državi. Starorimska praksa, po kojoj imade religija služiti lih interesima države, vrijedila je i sada, kao što i stari rimski nazor, da je jus sacrum samo dijelom juris publici. Car, komu pripada najviša vlast u državi, zakonodavcem je i crkvi, volja careva mjerodavnom je u pravnom pogledu i za crkvu: što car hoće, to imade vrijediti kao kanon. S toga u istinu: „c'est une dérision que de parler du pouvoir de l' Eglise sous les Empereus chrétiens. (Laurent cit. p. 142.). „Que les ultramontains chicanent tant qu'ils

voudront: une chose est certaine, c' est que l' Eglise n'a pas eu de pouvoir dans les premiers siècles, qu' elle n'en a réclamé aucun, qu' elle a prêché, au contraire, la soumission aux princes qui méconnaissaient la seule liberté que Jésus-Christ ait revendiquée: la liberté pour la conscience". (Id. p. 107.). Podložnost državi odgovarala je i nauci utemeljitelja nove religije [Vidi o toj nauci kao što i o nastojanju crkve, da ju izkrivi, Laurent cit. I. Chap. 1.], po kojoj valja dati caru, što je carevo, a bogu što je božje [no ultramontanizam izkrivljuje ovo onamo, da valja dati crkvi što je crkveno, jer u obće: c' est son habitude d' altérer l' Écriture, quand son ambition le demande". Laurent p. 35. 41.] i po kojoj: „svaka duša da se pokorava vlastima, koje vladaju, jer nema vlasti, da nije od boga, a što su vlasti, od boga su postavljene“.. (Poslanica Pavla Rim. XIII. 1.)

Označeni odnošaj održao se čistim imenito u iztočno rimskom carstvu, ter podređenost crkve državi ne izgubi se u iztočnoj crkvi nikada, dočim se u zapadno-rimskom carstvu crkveni princip naglašivao oštrije, rano se stale izticati pretenzije za višim položajem crkve, za vlasti, kakova je „en opposition avec l' Écriture et la tradition, sur lesquelles l' église a bâti sa domination“. (Laurent p. 47. O svem tom Hinschius: Staat u. Kirche, Handbuch des öffentl. Rechts od Marguardsena, I. p. 192. sqq., Laurent cit. I. p. 101—152.)

U germanskim državama, imenito franačkoj, uživala je doduše crkva znatan ugled, ter vladari, kao n. pr. Karlo Veliki, iskreno su se trsili, da rade u duhu crkve i po savjetu pape i da ih podupiru svom svojom moći; ali pravni odnošaj crkve napram državi bio je i sada istog karaktera s onim u rimskom carstvu. Vrhovna vlast nad crkvom pripadala je i sada državnomu vladaru, po njegovoj sankciji dobivahu crkvom stvorene odredbe formalnu krepot; njemu pripadaše prema tomu vrhovna zakonodavna vlast i glede crkvenih pitanja, pa kao što Codex Justinianus i Novele sadržavaju crkveno pravo rimskog carstva, tako je crkveno pravo franačke države sadržano u kapitularima uza zaključke koncila, što ih sazivaše i potvrdjivaše vladar. [Vidi imenito Hinschius cit. p. 194—197., Laurent cit. chapitre III.] Nakon raspada franačke monarhije državna je vlast sve više slabila, a moć papinstva sve više rasla. Već u 9 stoljeću stala se izticati težnja za supremacijom. [Tu misao zastupa glasovita falzifikacija, poznati lažni dekretali t. z. pseudoizidorove sбирke. Vidi o njoj Laurent pag. 226—231., koj završuje: „Voilà encore une fois un faussaire en flagrant délit! Et les défenseurs de l' Église crient à la calomnie quand on l' accuse d' avoir toujours pratiqué cette

honnête moral, que tous les moyens sont bons et licites, même le faux, quand il s'agit d'étendre sa puissance“!] Nu nemoć papinstva u slijedećem stoljeću, nalazećeg se u rukama rimskih plemićkih fakcijah i rimskih bludnica, i snažna državna vlast kao što ona za Otona I. ne dopuštahu postignuća žudjenog cilja. Tek od 11. stoljeća provodila se ideja crkvene supremacije svom energijom, ter bi ona napokon i postignuta. Papinstvo, koje u duhu spomenutih lažnih dekretala naučase, da svakolika svjetovna državna vlast potiče od milosti vraga. [Epist. Greg. VII. Contra illos, qui stulte dicunt, imperatorem excommunicari non posse a Romano pontifice (Registr. Gregorii VII. lib. VIII, ep. 21. — Monumenta Gregoriana ed. Jaffé) izriče tu misao više puta]. papa usuprot da je zastupnik pravoga boga na zemlji, on da obasjava cara kao što sunce mjesec itd. (— „aurum non tam pretiosius sit plumbo, quam regia potestate altior dignitas sacerdotalis.“ cit. pag. 458.), takovo papinstvo moralo si je vindicirati vrhovnu kontrolu nad pojedinim vladarima i njihovim vladama, takovo papinstvo moralo je uplivati i na razvoj prava u onakovim odnošajima, koji po svojoj naravi spadaju lih i jedino u sferu svjetovnoga zakonodavstva. Jače međjutim države kušahu se oprijeti papi još prije, nego je postigao vršak svoje moći, ali obćenitija opozicija otpočne tek, kad je opet posvuda ojačala državna vlast, a papinstvo uslijed poznatih događaja spalo s prijašnje visine. Ne samo države, koje prihvatiše protestantizam, nego i one, kojih pućanstvo ostade pretežitom katolićkim, budnu si svijestnima svoga prava, Francezka prije, Austrija kasnije, ter zauzmu samostalni položaj, odbiv s prijezirom onu misao, da je država samo tijelom, ćijom dušom da je crkva. (Vidi o tom razvoju Hinschius cit. §. 5. sqq., imenito Laurent cit. Livre II. & III.]

2. Medju institute, što ih je tekom naglašena razvoja povukla crkva u kompetenciju svoje zakonodavne i sudbene vlasti, spada i ženitba. Svjetovnomu zakonodavstvu i sudbenosti ostavljena bi samo imovinskopravna strana ženitbe, doćim za ostala pitanja smatrala se nadležnom izključivo crkva; ženitba, za koju se usporedo razvijala i crkvena forma osnutka [Vidi glede toga razvoja navedeno djelo Friedberga, zatim Schulte: Handbuch des katholischen Eherechts §. 8. Glasson cit. pag. 203 sqq., Scheurl: das gemeine deutsche Eherecht etc. §. 7.] postade tako institutom crkvenoga prava. Istodobno zabranjena je ženitba svećenićkomu stališu, uveden celibat; imenito Gregur VII. provodio je s crkveno politićkih motiva svom nesmiljenosti i uza silni odpor svećenstva okrutnu tu uredbu. [Kakovim je posljedica radjao i još uvijek radja celibat, to Ti prijatelju dobro znadeš. Poslanica

biskupa Posilovića dolazi naravno sa starom frazom, da ne valja zato osudjivati i samog celibata, ako ga „gdjekoji nevrjedni svećenici okaljaju konkubinatom“, (pag. 34.). Nu znade se, da to nijesu tek iznimične povrede celibata. I ono nije obični konkubinac, već pravilno najskandaloznije vrsti. Ta Ti si mi sam priobćio nekoliko užasnih primjera, o kojima u ostalom u posebnom pismu. Povjest i izkustvo dokazuje, da tuj ne hasni „pritegnuti jače uzde“, kako preporuča poslanica Posilovićeve. Naturam expellas furcā, tamen usque recurret.]

No upravo sada, gdje se je svećenički stališ razkrstio s institutom ženitbe, morala se prikazati nenaravnom uredba ona, po kojoj je zakonodavna i sudbena vlast glede ženitbe povjerena bila stališu, koji se je sam za sebe odrekao ženitbe, koji je prema tomu ne može poznavati na temelju osobnog izkustva. Ženitba postala je institucijom izključivo za lajke, pa ipak nijesu lajci imali riječi kod stvaranja ženitbenih zakona i proglašeni su nesposobnima, da vrše sudbenost glede ženitbenih pitanja. Za državu bila je ženitba od eminentne važnosti, pa je ipak država morala lih respektirati odredbe crkvene; staro pravo države, da ustanovljuje i čuva pravni red za sebe i za svoje državljane, oduzeto joj je bilo glede toli važnog instituta. Nenaravni taj odnošaj nije se mogao održati trajno. Promjenu proizvedu prije svega reformatorske borbe 16. stoljeća. Reformacija zabaci celibat svećenika, držec, da se njim ugnjetava silovito narav lih u hijerarške svrhe; ona navali na papinske dekretale o ženitbi, smatrajuć ih neopravdanima religijom i u protusloju s ljudskim odnošajima; reformacija zabaci nadalje dosadanju crkvenu nauku o sakramentu ženitbe, ona zahtjevaše doduše odlučno crkveno vjenčanje, ali zakonodavnu i sudbenu vlast glede ženitbe priznade državi, ne dakako svojevolutnu, već u duhu crkve.

Tako počnu države opet nakon dugog vremena vršiti staro svoje pravo glede ženitbe, i to ne samo protestantske, nego i katoličke, Franceska prije, Austrija kasnije. Već u 16. stoljeću izdavaču franceski kraljevi propise o ženitbenom pravu. [vidi Schulte cit. p. 19. sqq.] a podupirahu ih franceski pravници, koji lućec religiozni i svjetovni momenat ženitbe, ne dirahu u religiozni, ali izticahu građanski karakter ženitbe ter pravo države, da ga uređjuje, kao što uređjuje sve ostalo privatno pravo; ne valja bo zaboraviti, da je ženitba kao pravni institut starija od kršćanstva i starija od crkve.

Tridentinski koncil (1545.—1563.) obnovi i revidira katoličku nauku, proglasi ženitbu pravim sakramentom, doćim se u starije doba u tom pogledu kojekako kolebalo. Na temelju Efez. 5. 32., gdje se nazivlje ženitba $\mu\upsilon\sigma\tau\acute{\eta}\rho\iota\omicron\nu$ (mysterium), što prevodi Vul-

gata sa sacramentum, naglašivali su doduše već rano pojedini otci sakramentalnu narav ženitbe, ali još kasniji skolastici srednjega vijeka ne izjednačuju ženitbe s ostalim sakramentima. „Matrimonium non est sacramentum stricte et proprie dictum, sicut alia sacramenta novae legis . . . . sed largo modo sacramentum“ veli Durandus. Nadalje Abaelardus: „Quorum (sacramentorum) tamen unum est, quod non ad salutem spectat, sed magnae rei sacramentum est, scilicet coniugium. Ducere siquidem uxorem non est alicuius meriti ad salutem sed propter inconvenientiam ad salutem est concessum . . . . Nunc de coniugio dicendum est, quod quidem sacramentum est, sed non confert aliquod donum sicut cetera faciunt, sed tamen mali remedium est. Datur enim propter incontinentiam refroenandam, unde magis ad indulgentiam pertinet.“ (Epitome theolog. christ. c. 28. 31.) Tridentinski koncil izda nadalje novih propisa o ženitbi, ter zagrozi prokletstvom onomu, koji bi joj to pravo proricao. (Concil. Trid. sess. XXIV. de sacr. matrim. c. 1. 4. 12.: „Si quis dixerit matrimonium non esse vere et proprie unum ex septem legis evangelicae sacramentis . . . . et ecclesiam non potuisse constituere impedimenta matrimonium dirimentia vel in iisdem constituendis errasse . . . . et causas matrimoniales non spectare ad iudices eccl., anathema sit).

Nauka Tridentinskoga sabora prihvaćena bi u većini katoličkih zemalja, a nauku tu nauča rimska kurija neprestano ne obaziruć se na skroz promijenjene odnošaje, kako to pokazuje papinska enciklika od 10. veljače 1880., o kojoj piše Revue politique et littéraire od 28. veljače 1880.: „Elle ne se contente pas de mettre l'État dans une subordination complète vis-à-vis de l'Église pour toute la juridiction matrimoniale; elle nous donne la théorie, la formule orthodoxe de la relation normale entre les deux pouvoirs . . . . En argumentant comme il le fait, le pape se met tout aussi bien en dehors de la réalité du présent qu'en opposition avec le christianisme primitif. Il part toujours de la supposition que les nations modernes lui appartiennent, et qu'il y a, au dix-neuvième siècle, une chrétienté catholique, comme au moyen âge, soumise à sa personne. Ce n'est que dans cette illusion ou cette prétention qu'il peut puiser son droit d'imposer à l'État une législation matrimoniale conforme au dogme catholique, comme il réclame pour l'Église le monopole et la direction de l'enseignement. Les minorités religieuses, ne comptant pas à ses yeux, n'ont pas de droit réel. Il l'a toujours pensé, mais il ne l'avait jamais dit d'une manière aussi précise,

aussi claire, que dans sa dernière Encyclique.“ (Glasson cit. p. 222. sq.). Sve međjutim katoličke države, koje i priznaju načelno kanoničko i tridentinsko ženitbeno pravo, ne htjedoše prihvatiti bezuvjetno crkveno stanovište. Tako imenito Francezka ne htjede više napustiti svoga prava zakonodavne i sudbene vlasti glede ženitbe. Obvezanost tridentinskoga prava, u koliko bi ono prihvaćeno, nije se osnivala na autoritetu crkvenopravnog vrela, već na kraljevskoj vlasti. „Les décisions du concile de Trente soulevèrent de vives protestations dans la plupart des États. On les considèrait comme portant atteinte à l'indépendance du pouvoir civil. En France notamment, les prescriptions de ce concile n'ont jamais obtenu aucune autorité, et si quelques-unes de ses dispositions ont passé dans nôtre ancien droit, c' est parce que les ordonnances de nos rois se les sont appropriées.“ (Glasson p. 232.)

Naravno pravo države, da samostalno izdaje zakone i vrši sudbenost glede ženitbe, sve više se izticalo. U savezu s crkvom ostajahu države još većinom tako, da zadrže crkvenu formu sklapanja ženitbe kao pravilo, a samo za iznimne slučaje uvedu civilnu formu ženitbe. Uslijed daljnjeg razvoja modernog državnog principa na tom polju napuštena bi posljednja sveza s crkvom, ter uvedena obćenito civilna forma sklapanja ženitbe, proveden u obće princip civilne ženitbe. U razvoju tom ide imenito školu naravnoga prava zasluga, da je postavila ideju neovisnog od crkve ženitbenog prava ter razvila takovo pravo; pak ma da imade i u nauci te škole zabluda, to je ipak tek ona učinila mogućim, da uredi država ženitbeno pravo jedinstveno za svekolike državljane. Razvoj taj nije se u ostalom sbio posvuda istodobno niti ne u jednakoj mjeri. Najprije uvedena bi civilna ženitba u Holandiji, i to već god. 1580., za pripadnike reformirane državne crkve fakultativna t. j. uredba, po kojoj se zaručnicima prepušta izbor medju crkvenim i civilnim osnutkom ženitbe; za disidente pako obligatorna civilna ženitba, t. j. za građanskopravnu valjanost ženitbe iziskuje se vazda civilni osnutak. God. 1656. protegnuto bi to pravo na svukoliko Nizozemsku, a god. 1795. zamijeni dosadanje pravo obligatorna civilna ženitba, koja postoji tamo još i danas.

Dočim je u Holandiju uvela bila civilnu ženitbu prvobitno religiozna tolerancija, to bi za Englezku, Škotsku i Irsku uvedena već god. 1653. obligatorna civilna ženitba s načelnih razloga, da se na ime odstrane iz crkve svikoliki svjetovni elementi, a medju

njima i sudjelovanje popova kod osnivanja ženitbe. Karakteristične su riječi, što ih reče pjesnik izgubljena raja, Milton, motivirajuć civilnu ženitbu. „Najvjerojatnije je, veli on, da su popovi imitirajuć poganske popove, koji su običavali kod osnutka ženitbe obavljati razne ceremonije, imenito pako držeć koristnim po sebe i po svoj ugled, da ne figuriraju kod toli važnog akta samo kao gledaoci, da su uztyrdili, da je ženitba bez njihovog blagoslova nesveta ter su, da bi dali stvari ljepše lice, udarili na ženitbu biljeg sakramenta. Pa ipak je ženitba gradjanskopravna uredba —, doduše najbolje je, sklopi li se ženitba s bogobojaznom svrhom i kako veli apostol: u gospodu; ali zato nije ona nevaljana i nesveta, sklopi li se bez popa i njegovog tobože nuždnog blagoslova, kao što ni drugi koji podhvati ili dogodjaj gradjanskoga života, koji se svi imadu poduzimati u gospodu i u njegovu slavu.“ Restauracija medjutim odstrani ono pravo obligatorne civilne ženitbe, ter tekar god. 1836. uvedena je u Englezkoj s praktičnih razloga fakultativna civilna ženitba, koja uz neznatne, u sam princip ne dirajuće modifikacije vrijedi i danas. (Friedberg: Geschichte etc. pag. 12—22. Glasson cit. 308—324.)

U Francezkoj uvedena bi god. 1787. fakultativna civilna ženitba za protestante, nu doskora donese revolucija obligatornu civilnu ženitbu za sve Franceze. Već konstitucija od 3. septembra 1791. izjavi: „La loi ne considère le mariage que comme contrat civil. Le pouvoir législatif établira pour tous les habitants, sans distinction, le mode par lequel les naissances, mariages et décès seront constatés et il désignera les officiers publics, qui en recevront les actes“; a 20 septembra 1792. publikovan bi zakon o civilnoj ženitbi, dopuštajuć i razpust i na temelju medjusobnog sporazumka. (Friedberg cit. 22—29. Glasson 252—262.) Zakoni revolucije bijahu vrlo radikalni, a na istom stanovištu, akoprem donjekle ublaženom, nalazi se i glede ženitbe francezki Code civil. Ženitba kao pravni institut posve je odijeljena od crkvenih zakona ter upućena onamo, kamo spada, na ime u područje zakonodavstva i sudbenosti države. Religijozna strana ženitbe prepuštena je lih svijesti ženitbenih drugova i moralnom upliyu crkve; da imade ženitba i svoju religijoznu stranu, to se priznavalo, ali odatle ne slijedi crkveno zakonodavstvo i sudbenost glede ženitbe „jer bi se inače moralo priznati crkvi pravo, da nada svim vlada, jer se moral odnosi na sve ljudske čine,“ reče Portalis. — Civilna ženitba fran-

cezskoga prava je obligatorna, razpust dopušta i Code civil. nu zakon od 8. maja 1816. dokine razpust, dopustiv samo rastavu od stola i postelje, tako da je od toga doba postojala u Francezkoj civilna ženitba bez razpusta. Mnogo se puta međjutim kasnije tražilo, da se propisi Code Napoléon-a o razpustu opet uzpostave, ter je to zakonom od 27. jula 1884. i učinjeno. (Poblize Glasson p. 263—276.)

Francezka revolucija donese i Belgiji civilnu ženitbu, ter se uzdrži ona u Belgiji i nakon restauracije od god 1815. i nakon spoja Belgije s Holandijom. (Friedberg cit. 29—31., Glasson 276.) U Njemačkoj postojala je prije god. 1848. obligatorna civilna ženitba samo u zemljama, u kojima je vrijedilo francezko pravo. Frankfurt-ska narodna skupština, hoteć god. 1848. provesti odiobu crkve od države, izreče načelo: „gradjanskopravna valjanost ženitbe ovisna je lih od obave civilnog akta.“ Princip taj proveden bi u ostalom samo u njekim zemljama; u njekima uvedena bi fakultivna civilna ženitba, u drugima opet t. z. civilna ženitba od nužde, marriage civil nécessaire za osobe, koje, prem im gradjansko pravo dopušta ženitbu, ne mogu izhoditi crkvenoga vjenčanja. Tako se poznavala civilna ženitba u Njemačkoj i prije zakona od 9. ožujka 1874. za prusku monarkiju, i zakona od 6. veljače 1875. za cijelu carevinu, kojim je uvedena obligatorna civilna ženitba u svojkolikoj Njemačkoj. [Vidi navedena djela Friedbergova, zatim Scheurl cit. §. 4. 5., Glasson p. 329—380.]

Gospodstva crkve glede ženitbe otresla se bila i Austrija. Ženitbeni patenat Josipa II. od god. 1783. slijedeć filozofsku nauku tadanje dobe, proglasi ženitbu gradjanskim ugovorom, predav ju državnoj zakonodavnoj i sudbenoj vlasti. Nasljednici Josipovi, skloniji crkvenom stanovištu, pridrže ipak uzpostavljeno pravo države; obći gradjanski zakonik od god. 1811., osnivajuć se u bitnosti na katoličkom crkvenom pravu, ne napusti ipak samostalnosti države. On normira ženitbu sam, ali miješa s druge strane ženitbu civilnu i religijoznu, tako, da je ženitba gradj. zak. „une institution mixte à la fois civile et religieuse“ (Glasson 397.); država normira doduše ženitbu, ali sklapa se ona pred nadležnim župnikom, koji je u tom pogledu samo sluga države. Nazadak učinjen bi konkordatom od god 1855. i usljed njega izdanim ženitbenim zakonima 1856—1857., koji, staviv izvan kreposti propise obćeg gradj. zakonika o ženitbi uzpostave tridentinsko pravo i crkvenu sudbenost. Nu zakoni ti, kojima je napustila bila država naravno svoje pravo ter se na na-

čin srednjega vijeka posve podvrgla crkvenoj doktrini, dokinuti su za zemlje zastupane u carevinskom vijeću zakonom od 25. svibnja 1868. i uzpostavljen građanski zakonik, koji prema tomu vrijedi danas tamo zajedno s naknadno izdanim propisima. Sudbenost u ženitbenim pitanjima povraćena je opet civilnim sudovima, nu pravilnom formom osnutka ženitbe jest crkvena, a uz nju postoji samo civilna ženitba od nužde za one, koji ne pripadaju nijednoj konfesiji i one, kojima se uzkráuje crkveno vjenčanje s koje državnim zakonima nepriznavane zapreke. (Zakon od 25. svibnja 1868, i 9. travnja 1870.)

Kako je u Hrvatskoj u tom pogledu? To Ti, dragi Marko, znadeš sam najbolje. Gospodovanju kanoničkoga prava, koje nije dakako opravdano ni načelno, imadu se pripisati mnoge one nepodobštine kod izvršivanja ženitbene sudbenosti i drugi oni primjeri, što si mi ih priobćio. Znadem i ja mnogo toga, nu o svemu tomu drugi put!

Civilna ženitba postoji takodjer u Švicarskoj. Uredjivano je to pitanje tamo prije razno po pojedinim kantonima, a zakonom od 25. decembra 1875. uvedena je obligatorna civilna ženitba. (Glasson p. 381—395.) Isto tako imade Italija od god. 1866. obligatornu civilnu ženitbu. (Glasson 284—294); nadalje uvedena bi ona u Španiji zakonom od 18. juna 1870., nu zakon od 9. februara 1875. stavlja mjesto obligatorne fakultativnu civilnu ženitbu. (Glasson 295—300.) Po portugalskom zakoniku od g. 1868. postoji civilna ženitba samo za nekatolike, prem je prvobitna osnova zakonika predlagala po primjeru francezkom civilnu ženitbu za sve Portugalce. (Glasson 301—304.) U Danskoj polag zakonika od god. 1683., koj je još danas podlogom valjajućem tamo pravu, prem mnogo modifikovan kasnijim zakonima, forma ženitbe je doduše pravilno crkvena, nu država normira uvjete njezine valjanosti i posljedice, kojima radja; a uza to se za iznimne slučaje priznaje civilna forma, pa tako i u Švedskoj i Norvežkoj, i u Rusiji. (Glasson p. 433 sqq., 411 sqq.)

U saveznm državama sjeverne Amerike sklapa se ženitba bez svake forme bilo crkvene bilo civilne, dovoljan je puki sporazumak stranaka, ne trebaju ni svjedoka. „Dans une promenade, un jeune home et une jeune fille se disent mari et femme, il y a mariage.“ [Glasson 453.] Učiniti osnutak ženitbe što lagljim a konkubinat rek bi nemogućim, odstranjjuć svečane forme, to je duh tamošnjega prava. (Poblize Glasson 453—458.).

Tako se dakle razširila civilna ženitba upravo „avec une extrême rapidité“ (Glasson 478.) po cijeloj Europi i postade tako reći obćim pravom Europe. Prednjaćile su, kako si vidio, države, koje su najprije shvatile svoju dužnost i svoje pravo glede toli važnoga instituta, koj je, o tom ne ima ni dvojbe, u bitnosti institut, pravni. Civilna ženitba bo predpolaze, da si je država svijestna svoje zadaće u obće i svoga položaja napram crkvi napose.

II.

1. Ženitba kao zajednica svegakolikoga života mnogostrana je karaktera, ter se daje i mora promatrati s raznih strana; ona bo imade svoju fizičku i fiziološku, psihičku i antropološku, moralnu i pravnu stranu. Ženitba je prije svega fizička zajednica, sjedinjenje spolova, a spolovi su tjelesni, bez opreke spolova, bez muža i žene ne ima naravno ženitbe. U toliko je ženitba nješto zemaljsko čovječjega.

Ženitba je nadalje pravni spoj, pravna zajednica muža i žene. Tjelesna spolna zajednica moguća je i izvan ženitbe, kao konkubinats, isto tako moguća je ženitba bez religijozne posvete, ko što u rimskom pravu i ko što danas mnoge ženitbe; ali bez jurističkog spoja, jurističkog saveza ne ima ženitbe. Ženitba je dakle u bitnosti pravni institut. Kao pravni institut obuhvaća ona niz odnošaja, što se uređuju pravom i to ne samo imovinsko pravni odnošaji, već i osobni odnošaji ženitbenih drugova međjusobno, napram djeci i napram trećima.

Nu kako je ženitba potpunom zajednicom života, obuhvaćajuć vanjski i nutarnji život, to se razumijeva, da se svekolike dužnosti ženitbe ne mogu opredijeliti pravnim propisima, pače većina njih spada u područje ćudorednosti, neoživotvorive silom, već samo slobodnim posluhom ćudorednoj zapovjedi. Ta ćudoredna strana ženitbe izrazuje se kod raznih naroda obićno u religijoznoj formi, tim se tumaći odnošaj ženitbe napram crkvi. Nu da bi ženitba radi toga, što je ona i moralnom svezom, kao pravni institut nužno morala imati crkveni karakter, spadati u nadležnost crkvenoga zakonodavstva i sudbenosti, toga mi, prijatelju, ne možemo dopustiti.

Ko tvrdi protivno, taj mora konsekventno proglasiti crkvu kompetentnom za sve odnošaje, koji imadu i moralnu stranu, ter se upravo ta okolnost, odnošaj svih ćina napram svijesti, upotrebljavao u prijašnja vremena u tu svrhu, da se osnuje gospodstvo crkve.

U istinu „en lui — même le mariage n' est pas plus un acte religieux que taut autre événement important de la vie.“ [N. Michel]; moralnu pako stranu životnih odnošaja može i mora uvažavati i država, tâ ona nije samo zavodom za o-životvorivanje prava, već i za njegu ćudoredja. Pak ako je u srednjem vijeku povukla crkva ženitbu posve u svoju kompetenciju, tumače to tadanji odnošaji, a bilo je i opravdano donjekle za tadanju dobu, gdje je u mnogom pogledu vršila crkva prava i dužnosti, kojih si nije država još postala bila svijestnom. Ali ako je srednji vijek trebao rimsko-crkvenog odgoja i kulture, to danas zreliji svijet ne treba više onog odgoja, već zahtjeva on izdašniju i razboritiju duševnu hranu, nego ju može pružiti crkva „weil heute die weltliche Bildung und sittliche Thatkraft der priesterlichen überlegen ist.“ (Bluntschli). Ako se s toga pravna načela, koja se protive potrebama i nazorima naše dobe, opet odstranjuju iz današnjega pravnoga sistema, zahtjeva to kulturni razvoj, koji može možda crkva žaliti, ali koga ona ne može više zapriječiti. Pa tako je kod najnaprednijih i najizobraženijih naroda, kako si vidio gore, uzela država čim si je postala svijestnom svoga položaja, vršiti glede ženitbe prava, koja joj pripadaju po njezinoj naravi. Ženitba je za državu od eminentne važnosti; kao temelj svekolikoga obiteljskoga prava, kao prvotna zajednica, na kojoj se osnivaju sve daljne zajednice — občine i države — spada ona medju predpostave države same. Kao pravni institut sadržaje nadalje ženitba, kako je spomenuto, niz osobnih i imovinskih odnošaja, što se uredjuje pravom. Država je najviša ona vlast, koja opredjeljuje pravni red u svom području i koja je zvana štititi svekoliko privatno pravo. Država s toga, koja shvaća svoj položaj, mora uvidjeti takodjer svoju zadaću, da uredjuje ženitbu sa svoga stanovišta prema vlastitim svrhama i vlastitoj uvidjavnosti, i to materijalno ženitbeno pravo, sudbenost kao što i formu osnutka. Uredjujuć država samostalno ženitbu, ne znači to već samo po sebi, da vode državu kod toga neprijateljski crkvi obziri, već to znači prije svega samo toliko, da se država ne da slijepo voditi od crkve kao nedoraslo dijete, da je država postala samostalnom; civilna ženitba znači emancipaciju države od crkve glede ženitbe kao socijalnog instituta. Isto tako odatle, što stvara država svoje državno ženitbeno pravo, ne slijedi nužno, da mora ona postaviti za ženitbu takove pravne norme, koje se bitno luče od religijozno-ćudorednog shva-

ćanja crkve. Može bo država odlučno braniti svoju kompetenciju glede ženitbe, pa ipak stvoriti takove zakone, koji su materijalno suglasni u bitnosti s crkvenim propisima. To je dakako potpuno moguće samo ondje, gdje sav narod pripada istoj crkvi.

Nu moderna država, priznavajuć princip jednakosti državljana i slobode svijesti, mora trpjeti kao što katolike, tako i nekatolike, židove i one, koji ne pripadaju nijednoj konfesiji. Vrijedi li sada za svaku konfesiju posebno njezino ženitbeno pravo, to ako je konfesijonalni taj sistem mogao možda zadovoljavati potrebi u prijašnjim vremenima, gdje su se ljudi oštrije lučili po konfesiji, nedostatnim je on danas, gdje su se pripadnici raznih konfesija toli sblížili. Za mješovite ženitbe ne pruža taj sistem nikakova pravila, jer ono nije više pravo, već puka sila, ako se glede mješovitih ženitba daje prednost jednoj konfesiji pred drugom. Nedostatnost konfesijonalnoga sistema osjeća se još više kad se uvaži, kako daleko veća različitost religioznog osvjedočenja postoji medju individuumima, nego li medju crkvama, pa se ipak danomice gleda, kako se ljudi najrazličitijih vjera u građanskom životu slažu dobro. Naročito u gradovima imade hiljade sretnih brakova, u kojima muž ne vjeruje u dogme, koje proglašuje crkva bitnima, dočim žena posve iskreno vjeruje u autoritet crkve. Nadalje za mnoge filozofijske stranke, što postoje u svijetu ne ima konfesijonalni sistem u obće nikakova mjerila. Autoritet crkve ne siže preko kruga vjernika: a država ne ima razloga ni prava, da sudi svojim građanima po autoritetu crkve, koji im je tuđ. Velika množina religioznih i filozofijskih opreka prikriva se doduše tim, što se, kako je već običaj, priključuje po vanjštini ovoj ili onoj konfesiji. Ali kako može država na pukoj vanjskoj formi osnivati sistem glede najvažnijega instituta obiteljskoga života, kad se osvjedoči, da je ona forma u mnogo tisuća slučajeva postala puka laž? — Država prema tomu, da se izbjegnju neshodnosti konfesijonalnoga sistema, treba da stvori svoje državno ženitbeno pravo, koje imade vrijediti jednako za svekolike državljanje, bili oni katolici, protestanti, grčko-iztočnjaci, židovi, nevjernici itd., kao što i u drugim pogledima vrijedi načelo jednakosti zakona za sve državljanje. To ženitbeno pravo države nije prema tomu niti katoličko, niti protestantsko, niti židovsko itd., ono gubi svaku konfesijonalnu boju, ono je prije svega čovječje i građansko pravo.

Uredjujuć tako ženitbeno pravo za sve državljane jednako, država ne čini drugo, nego se služi samo svojim pravom: u svojim zakonima uvažava ona i obće moralne zahtjeve, a što ide preko toga, to spada u područje svijesti. U religioznu stranu ženitbe država kod toga ne dira, nju prepušta ona stranom svijesti vjernika, stranom moralnim i kaznenim sredstvima crkve, kojoj pripadaju. I crkva može prema tomu imati o ženitbi svoju nauku i činiti odredbe, ali gradjansko pravna valjanost ženitbe neovisna je od tih odredaba, one vežu samo savjest vjernika, dijelom su crkvenoga disciplinarnoga reda. Iziskuje li s toga crkva više potrebstina za ženitbu, nego država, ostaje joj prosto, da višak onaj traži od svojih vjernika u svom području i svojim sredstvima, opomenama, censurama itd.

Tako dakle imade današnja država, ako hoće da izpuni podpuno svoju zadaću, uputiti crkvu na njezino pravo polje, ono vjere i svijesti, izpunjavanja religiozno-ćudorednih dužnosti.

Kao što zakonodavnu vlast glede ženitbe, tako imade država uzeti u svoje ruke i sudbenost u ženitbenim pitanjima. Za ovu postoji pače još preča potreba, nego za materijalno ženitbeno zakonodavstvo; ovo bo uzimljuć obzir na vladajuće religiozne nazore, rijedko će se bitno lučiti od crkvenog shvaćanja, dočim je svakako nepodobština, da sudbenost u ženitbenim pitanjima vrši stališ, koji se je za sebe odrekao ženitbe, koji prema tomu ne može poznati ženitbe iz vlastitog izkustva. Za državu je u istinu point d' honneur, a za državljane blagodat, da se s crkvenom ženitbenom sudbenosti odstrani posljedni ostanak vanjske svjetovne vlasti, koju si je bila prisvojila crkva u srednjem vijeku, ter da se i ovdje ograniči ona na pravo svoje područje.

Princip civilne ženitbe, koji jedini odgovara današnjoj državi, iziskuje napokon civilnu formu sklapanja ženitbe. Budući je ženitba, kako znademo, pravni institut, za to mora i osnutak ženitbe imati karakter gradjanskog pravnog posla. Pravni momenti, o kojima se radi kod osnutka ženitbe, jesu prije svega nuždna javnost, nadalje causae cognitio u slučaju ženitbenih zaprjeka i podignutih prigovora, zatim javna potvrda obavljenog akta, konstatovanje sklopljene ženitbe javnom izpravom. Sve su to nuždne sastavine državnoga pravnoga reda, svemu se tomu može valjano udovoljiti samo po državnim, državom postavljenim i njoj odgo-

vornim organima. Ako se je prije brinula država malo za to, ter prepuštala to crkvi, današnja država ne može, a da ne uzme i te strane osobnoga života svojih državljana u svoje okrilje i u svoju zakonodavnu vlast. Uvadjajuć civilno vjenčanje, polazile su pojedine države raznim putem, dopuštale su ili samo civilnu ženitbu od nužde, ili fakultativnu ili napokon obligatornu civilnu ženitbu. Svaka od tih forama imade svojih zagovornika, imenito oni, koji civilnu ženitbu već kao takovu smatraju bilo od zlobe, bilo od neznanja antikršćanskim, nereligioznim institutom, skloni su prema okolnostima dopustiti samo civilnu ženitbu od nužde. Nu neshodnost te forme civilne ženitbe jasna je. Civilna ženitba od nužde nosi na sebi omraženi biljeg iznimke, zaoštruje konflikt medju crkvom i državom, u svakom vjenčanju očituje se postojeći razdor medju strankama i crkvom. Imenito, ako se za dozvolu civilne ženitbe iziskuje dokaz, da je uzkraćeno crkveno vjenčanje, konstatuje se opreka medju strankama i crkvom samom izpravom ter baš uslijed toga biva ona nepomirljivom. Ta forma lišava nadalje državu njezinog dostojanstva, prikazujuć savez sklopljen pred njezinim organima kao ženitbu manje čudoredne vrijednosti.

Fakultativna civilna ženitba, prepuštajuć strankama izbor medju crkvenim i civilnim vjenčanjem uz jednake pravne posljedice preporuča se mnogima kao blaži prelaz u noviji dosljedni pravni princip. Gdje bo je postojalo dosele obligatorno crkveno vjenčanje, ne valja umah, kad se dokine taj „moraš“, staviti na njegovo mjesto drugi „moraš“, onaj civilnog vjenčanja, već treba prepustiti slobodi stranaka, da se vjenčaju ili na običajan dosele način po crkvi, ili pako civilno. Nu i proti toj formi dade se u bitnosti navesti isto, što i proti civilnoj ženitbi od nužde; ovdje se, ako odaberu stranke civilno vjenčanje, pak ih možda radi toga njihova crkva udari cenzurama, opreka medju crkvom i državom iztiče još jače i neposrednije. Uza to je ta uredba anomalijom u odnošaju medju državom i crkvom, koji odnošaj ne može biti pravnom koordinacijom države i crkve na vanjskom pravnom polju.

Samomu načelu odgovara podpuno jedino obligatorna civilna ženitba, iziskujuć za građansko-pravnu valjanost ženitbe od svih državljana civilno vjenčanje, to je *conditio sine qua non*, da se uzmogne smatrati ženitba valjanom pred državom, crkveno pako

vjenčanje prepušta se običaju i svijesti stranaka. Kako može uz materijalno ženitbeno pravo države imati i crkva svojih propisa o ženitbi, koji spadaju onda pod pojam crkvenoga zaptu, tako može tražiti za svoje područje i svojim sredstvima i crkveni blagoslov ženitbene sveze. Ali ne može, i ne smije tražiti, da država učini njezinu nauku prisilnom dužnosti za državljane, država ne može siliti nikoga na crkveno vjenčanje isto onako, kao što niti na druge religiozne čine. Protivno može zahtjevati ne prava religioznost, već ultramontanizam, koji govori o „nasilju“, „profanaciji“, „antikršćanstvu“ posvuda, gdje ne će državna vlast biti poslušnom služavkom njegovomu gospodstvu. Obligatorna civilna ženitba prema tomu ne može biti na uštrb religiji i religioznomu čuvstvu, jer onim koji su sklopili civilnu ženitbu, stoji uvijek prosto, da se vjenčaju i po crkvi. Pak u istinu dokazuje izkustvo, da u onim državama, koje poznaju odavna već civilnu ženitbu, mnoge stranke nakon civilnoga akta daju si blagosloviti ženitbu i po crkvi, a to vrijedi tim više, što nije to plodom sile, što više nije „moraš“, da se sklopi ženitba crkvenim načinom, već je to plodom slobodne volje i osvjedochenja.

Liepo govori poznati Bunsen, koji je uz obsežno svoje znanje poznao i crkvenu nauku barem onako, kako biskup Posilović, u svojem djelu „Zeichen der Zeit“ [Briefe . . . über Gewissensfreiheit und das Recht der christlichen Gemeinde I pag. 196]: „Civilna ženitba preporuča se upravo s kršćanskoga stanovišta. Ona je jedina, koja podpuno odgovara kršćanstvu, jer odstranjuje silu, ter religioznomu činu podjeljuje karakter slobode. Obćenita kršćanska svijest odavna je već odlučila, da blagoslov stoji samo u slobodi religioznoga čina.“ Za to i opet naglasujem riječi Geyerove, koje sam Ti naveo gori kao motto: „Prava religioznost ne cvate na polju sile, s toga moraju obligatornu civilnu ženitbu odobravati upravo oni, koji su u istinu religiozni.“ Nije li spasonosnije po moral i religiju stanje ono, gdje gradjanska ženitba dobiva svoju valjanost samo od civilnoga akta, nakon kojega može se dati vjenčati i u crkvi, tko hoće, nego li je ono stanje, gdje se crkvena ženitba traži obćenito, gdje se prema tomu mora vjenčati po crkvi i onaj, koji toga ne čini iz osvjedochenja, komu su crkvene ceremonije puki „hokus-pokus?“ U istinu ni jedan uvidjavni čovjek ne može zagovarati, da država

sili na crkveno vjenčanje, jer se to protivi ćudorednim podlogama cijeloga današnjeg pravnog reda.

2. Pitaš me, što držim o razrješivosti ženitbe? Na to pitanje moram ti odgovoriti napose, jer razrješivost ženitbe nije nužnom posljedicom civilnoga braka, ter imade modernih država, koje poznaju civilni brak, a ne dopuštaju razpusta. Zagovarajući ja prema tomu civilnu ženitbu, ne slijedi odatle, da zagovaram eo ipso i razpust. Kod orijentalnih naroda, kod Grka, Rimljana, starih Germana i Slavena dopušten je bio razpust ženitbe. Crkveni autoriteti prvih stoljeća nijesu bili na čistu niti složni glede pitanja razpusta, kao što su manjkavi u tom pogledu i biblijski spisi. (Dočim Mat. XIX, 6. veli: „A što je bog sastavio, ćovjek da nerazstavlja, dopušta ibid 9. iznimku radi preljuba: „Nego ja vam kažem: Ako ko pusti svoju ženu, osim za kurvarstvo . . . . Istu nauku navodi Mat. V. 31, 32.: „A ja vam kažem, da svaki, koji pusti ženu svoju, osim za preljubu itd.“ Usuprot Mark. X. 11. i Luk. XVI. 18. govori obćenito: „Omnis qui dimisit uxorem suam et alteram ducit, moechatur“, ne spominjući preljuba žene, Prema tomu jedni su kao Epiphanius, Asterius i dr. dopuštali razpust u slučaju preljuba žene, drugi usuprot nikako. Pravo uzevši, biblija akoprem izriče raznim sgodama želju, da se ne razpušta brak, [kao i Mat. XIX. 6.], ne zabranjuje ipak razpusta bezuvjetno. Za stari zavjet ne ima dakako dvojbe, a što se tiče novoga, to Mat. XIX. 9. po korektnoj interpretaciji smatra razpust u slučaju preljuba moralno opravdanim. Vidi takodjer poslanicu 1. Pavla Korinćanima VII. 12—17.) Više stoljeća i nakon što se je razširilo kršćanstvo, razpuštahu se ženitbe, ter je tek u 12. stoljeću pošlo crkvi za rukom, prodrijeti u životu s nerazrješivošću. Od toga doba vrijedi za katoličku crkvu načelo, potvrđjeno naravno i tridentinskim saborom, da se valjano sklopljena ženitba ne može razriješiti, nu ipak počinje ta nerazrješivost tek od momenta, kad je uslijedila medju ženitbenim drugovima copula carnalis. [Odatle se ujedno vidi, koliku važnost uživa po crkvenom pravu copula carnalis. Copula carnalis u obće po shvaćanju crkvenom jest onaj momenat, koji pretvara ženitbu u pravu ženitbu, u njoj tek sadržan je mysterium incarnationis, a spoj Krsta s crkvom nalazi svoj simbol tek u ženitbi, konsumiranoj spolnim obćenjem! S druge strane ipak smatra crkva ženitbu samo kao „remedium contra peccatum“ i „ad temperandam concupiscentiam!]; sve dotle bo može razriješiti ženitbu papa, a može se razvezati ona i tako, da jedan od ženitbenih drugova makar i protiv volje drugoga stupi u priznati koji religijozni red. Konsumirana usuprot ženitba načelno se ne može razpustiti, već jedino proglasiti nišetnom i dokinuti faktična zajednica života, separatio a toro et mensa. Tako je kanoničko pravo proglasilo nerazrješivost

vost ženitbe — uz navedene neznatne iznimke — absolutnim pravnim pravilom bez obzira na to, da mnoga konkretna ženitbena sveza ne odgovara idealu ženitbe, pače mu se protivi. Smatra se nerazrješivom ženitba radi njezine sakramentalne naravi; idea, da je ženitba sakrament, nadvladala je sve druge obzire i samu ljubav, tu naravnu i ćudorednu podlogu ženitbe, njezinu substanciju. Odatle se vidi, da crkva ne smatra ljubavi substancijom ženitbe, jer i ondje, gdje je nestalo ljubavi, dakle substancije ženitbe, gdje je prema tomu nestalo i ženitbe u samoj stvari, ter ostalo puko ime, i ondje podržava crkva nerazrješivom ženitbenu svezu, ova je u obće nerazrješiva „nicht . . . weil die Liebe, sondern weil der starre Canon allein ihre Fessel ist.“ [Gans p. 93. Kad protivnici navode proti tomu izreke à la : viri diligite uxores vestras itd., to se tim preporuča doduše ženitbenim drugovima međjusobna ljubav, ali nije tim rećeno, da je ljubav substancija ženitbe, jer kad bi to priznavala crkva, morala bi priznati takodjer, da, gdje nestane ljubavi, te substancije ženitbe, prestaje i sama ženitba. Naklapanja Posilovićeve poslanice pag. 36. sekv. ne vrijede ništa. I ovdje se može Posiloviću reći, što je već odavna spotaknuo Celsus Posilovićevim predšastnicima.]

Odatle, što je bezuvjetno zabranjen razpust, morale su naravno nastajati razne praktične poteškoće, koje je ćutila i sama crkva. Nu nastojala si je ona pomoći, imenito kad je moguća koja osoba tražila, da se razrješi njezina ženitba, tako, da je proglasila dotičnu ženitbu radje iz početka ništetnom, nego da ju razriješi. Mnogobrojne one ženitbene zapreke olakoćivale su posao. Jasno je međjutim, da je to sredstvo škakljivije od razpusta, koji se ima onim sredstvom nadomjestiti. Proglas bo ništetnosti pretvara pravu ženitbu u prividnu samu, matrimonium putativum, razoruje dosadanji braćni obiteljski život doćim razpust ne dira u prijašnji red obitelji, već samo prekida nastavak za budućnost.

Protestantizam u suprot, kako znadeš, dopušta razpust s važnih razloga, isto tako i grćko-iztoćna crkva i židovsko pravo.

Doćim se tako nalaze konfesije u opreci, zadaćom je i ovdje moderne države, da sa stanovišta svoga državnoga zakonodavstva uredi to pitanje obćenito za svekolike državljane, katolike, grćko-iztoćnjake, protestante, židove, kršćane i nekršćane. Kako bo pripada državi u obće pravo, da uredjuje ženitbu drugaćije nego to čini ova ili ona konfesija, tako može riješiti i pitanje o razpustu bez obzira na konfesije, ter konfesionalno shvaćanje toga pitanja prepustiti svijesti ženitbenih drugova i moralnom uplivu dotične crkve. Država može prema tomu uvesti razpust ženitbe, ako ga

smatra korisnim, ona ga može zabraniti, smatra li ga štetnim. Uredjujući pako to pitanje, uvažiti mora, kao što i posvuda samu narav instituta i sve konkretne okolnosti. Ženitba se sklapa načelno za cijeli život, ona obuhvaća savkoliki život ženitbenih drugova, s toga je naravni njezin konac samo smrt; kao što razlog ženitbi, tako i njezina potreba traje sve do smrti, pak gdje je individualna konkretna relacija spolova u istinu pogodjena, tu ih ni ne može razstaviti ništa, nego smrt. Ženitba se osniva doduše ugovorom, ali ona kao takova nije ugovor. Kod ugovora odlučuje slobodna volja glede osnutka, sadržaja i dokinuća. Sadržaj pako i obstanak ženitbe ne može se prepustiti svojevólji kontrahenata. Prava naravna i ćudoredna podloga ženitbe jest ljubav, ljubav pako nije svojevólja, već je nutarnja nužda, ćuvstvo konkretne spolne relacije i individualne odredjenosti za medjusobno popunjivanje. [Ljubav naglasuje i Unger (Die Ehe etc.) kao substanciju ženitbe. Kad biskup Posilović pita pag. 36., kakova bi to ljubav imala biti: moralna, idealna ili prosto sensualna? — tad je to pitanje kod jasne nauke Ungerove dostojno samo pisca onakove pastirske poslanice, kakova je senjska. Biskup Posilović nije mario staviti onakvog pitanja, jer on dobro znade, ko je osudjen kultivirati lih „prostu sensualnu“ ljubav, ne moguć uživati one više ljubavi, koja je substancijom ženitbe.] Ćuvstvo može doduše postati voljom za faktićni spoj samo slobodnom obostranom odlukom, ter se u toliko može spoj taj osnovati samo sporazumkom volje, dakle ugovorom; ali volja ovdje samo osniva objektivni, osobno pravni odnošaj ženitbe, medjusobne pako dužnosti nijesu puke obligacije, rezultirajući od medjusobnih obećanja, već su pravne posljedice objektivnoga odnošaja, u koji se stupilo, ne mogu se s toga svojevóljno putem ugovora mijenjati, nijesu lih privatno pravne naravi, već se tiću neposredno i javnih interesa. Ženitbenomu se ugovoru prema tomu ne smiju dodavati klausule, koje se protive etićkomu karakteru ženitbe, kao n. p. klausula, da se ženitba sklapa samo na njeko vrijeme, ili da se može slobodnim sporazumkom stranaka dokinuti. Svojevóljno dokinuće ženitbe protivu se njezinomu biću, skopćano je ono s pogibelji za obiteljski život i društvo. „Le mariage n' interesse pas seulement les époux qui le contractent; ils forment un lien entre deux familles, et il crée dans la société une famille nouvelle qui peut elle — même devenir la tige de plusieurs autres familles: le citoyen qui se marie devient époux, il deviendra père; ainsi s' établissent de nouveaux rapports que les époux ne sont plus libres de rompre par leur seule volonté: la question du divorce doit donc être examinée dans

les rapports des époux entre eux, dans leurs rapports avec les enfants, dans leurs rapports avec la société," — reče Freilard prigodom razprave o franceskom građanskom zakoniku, zagovarajući inače vatreno razpust, gdje ga iziskuju važni razlozi.

Nu ako su nastali razlozi takovi, da bi prisiljeni nastavak ženitbe bio veće zlo, nego li razpust, tada će država dopustiti, da se ženitba razveže. Gdje je na ime medju ženitbenim drugovima zavladao nepomirljivi razdor, ter se njihove želje i njihova nagnuća ne mogu više složiti, medjusobnoj ljubavi i odanosti stoji na putu neodoljiva mržnja; gdje prema tomu mjesto mira i sloge vlada neprestana svadja, ter ženitba mjesto da bude neizcrpivim vrelom ljubavi, vjernosti i medjusobne odanosti, postala je vrelom svadje, mržnje i prokletstva: u takovom slučaju blagodat je prije svega za obje stranke, da se nesretna ona i nenaravna sveza opet dokine. Nu i obće dobro i moral iziskuje, da se učini konac takovom odnošaju, koji daje povod razpuštenosti svake vrsti, najpogibeljnijim povrjedama ćudorednosti, koji radja neprestano, danomice grozne i odurne prizore, koji mora postati grobom za moralnost samih stranaka, a sablazniti ili pokvariti sve one, koji stoje blizu takovom odnošaju. U takovom slučaju nestalo je naravne one i ćudoredne podloge ženitbe, te postoji samo pusto ime, puka forma, koja se, kad je nestalo same stvari, mora takodjer dokinuti, „soll anders nicht der Name über die Sache, der starre Kanon über die wirkliche Sittlichkeit gehen.“ (Unger 165).

Razpustu ženitbe ne bi se prema tomu smjela protiviti ni crkva, kako mu se ne protivi bezuvjetno ni biblija, ni tradicija crkve, jer ova nije u tom pogledu uniformis, unanimis; i crkveni bo otc, ter pisci, i koncili u staro doba kao što i mnogi ugledni učitelji crkvenoga prava u novije doba izjavljaju se isto tako za razpust kao i protiv njega. Što se tiče napose biblije, to sve ono, što se govori tamo protiv razpusta, sve to nijesu niti ne mogu biti pravni zakoni, već se onim izražava samo ideal, koji treba da imadu ženitbeni drugovi pred očima i koji imadu nastojati postići. Za te izjave o nerazrješivosti vrijedi isto, što i za ostale biblijske zapovijedi, nijedne ni druge ne mogu se smatrati pravnim zakonima. Može li n. p. biti pravnim zakonom izreka Mat. V. 22. po kojoj svaki, koji se gnjevi na brata svojega ni zašto, kriy je sudu; ili ona, po kojoj svaki

koji pogleda na ženu sa željom, već je učinio preljubu (ibid. 38). Kad bi sve to bili pravni zakoni, morao bi se onaj, koji se gnjevi na brata ili pogleda ženu, već radi same misli povući pred sud. Ili zar su pravnim zakonima izjave, koje zabranjuju svaku zakletvu? — Ili one, koje govore: Ako ti ko uzme košulju, podaj mu i haljinu itd. (ibid. 33—37, 38—42)? — Kad bi to bili pravni zakoni, onda u istinu ne bi bilo kradje, jer bi bilo slobodno otimati javno! Kad dakle govore biblijski spisi o nerazrješivosti ženitbe, imadu pred očima ideal, a ne vele, da je i svaka konkretna ženitba nerazrješiva. Usuprot, duhu kršćanstva odgovara, da se razpusti ženitba, koja je u svom biću uništena, ter postala školom opaćina. Nerazrješivost ženitbe proglašena pravnim pravilom, državnim zakonom, mora učiniti bezbrojne individue nesretne, dočim ona kao opomena, kao ideal djeluje spasonosno. Razpustu ženitbe ne protivi se dakle nipošto svetost ženitbe. Jer ako je ženitba sveta, ona je to po svom pojmu, kao institucija, nu što vrijedi za sam pojam, ne vrijedi za mnogu konkretnu ženitbu. Svetost je za ženitbene drugove samo „treba“, t. j. oni imadu ono, što je ženitba po svom pojmu, realizovati u svojoj ženitbi. Nu realnost može se nalaziti upravo u diametralnoj opreci s pojmom, i tad se mora ženitba upravo s toga, jer imade biti svetom, razriješiti. Čim se uslijed svadje i mžnje svetost i svrha ženitbe ne samo ne promiče i ne posti-gava, već neprestano vrijedja, onda se u takovom slučaju upravo raz-pustom može očuvati karakter svetosti ženitbe.

Da se pukom rastavom od stola i postelje ne postigava svrha, to je jasno, ter isti Scheurl veli: „Und die . . . Möglichkeit, that-sächliche Trennung der Gatten zuzugeben, sie aber doch als noch rechtlich an einander gebunden zu behandeln, kommt, wenn sie verwirklicht wird, mit dem natürlichen Recht auf Befriedigung durch die Ehe, welches dann nicht mittelst Schliessung einer neuen Ehe ausgeübt werden kann, in einen Zusammenstoss, aus welchem wiederum für das Gemeinwesen selbst unvermeidlich Unheil droht.“ (Cit. pag. 273, 274). Muž ne ima po toj rastavi žene, žena ne ima muža; nijedan od njih ne može zadovoljavati dužnostima ženitbe, niti uživati njezinih prava, pa ipak su doživotno vezani oni, fingiraju kao ženitbeni drugovi, njihova ženitba bez svake zajednice života neistinom je, pukom fikcijom. Daljom posljedicom razstave od stola i postelje jest ona, da se ženitbenim drugovima, koji su

postali sad faktično neoženjeni, oduzimlje mogućnost druge zakonske ženitbe, a među njima se uzdržaje po imenu samo sveza, uslijed koje sva sramota, koju navuče na sebe možda jedna stranka, djeluje i na drugu. Nadalje rastavom od stola i postelje kazni se uz krivog i nedužni ženitbeni drug, pače upravo nedužni čutit će najjače kaznu. Bijaše li on već prije žrtvom brutalnosti i razpuštenosti svoga druga, to mora sad opet trpjeti, dočim mu se uzkraćuje osnutak drugog sretnijeg života.

Napokon razstavljeni ženitbeni drug, osamljen, nezadovoljan, gojeći prirodjenu si želju, da izpuni strašnu prazninu, koja ga okružava, a lišen nade, da osnuje savez, koji bi mogao priznavati, hlepiti će za zabavama, da zaboravi svoj tužni položaj, podat će se razsipnosti i svemu, čim ona radja. Tako dakle prije svega s obzirom na same ženitbene drugove zaslužuje razpust ženitbe prednost pred razstavom od stola i postelje.

A što će biti s djecom nakon raspusta? pitat ćeš. A što će biti s djecom nakon razstave od stola i postelje? — pitam ja tebe. I razpust kao što i separacija roditelja sačinjava bez dvojbe žalostnu zgodu u životu djece, ali nije to sam čin raspusta ili separacije koji radja zlo, već nutarnji onaj razdor i rat, koji je učinio nuždima one čine. Nu roditelji nakon raspusta ženitbe, nelišeni nade, da osnuju novi i sretniji savez, u kom će nestati fatalnih utisaka prijašnjega saveza, mnogo će laglje sačuvati roditeljsku ljubav napram djeci, nego u razpuštenosti nezakonite sveze, kojoj je teško izbjeći, kad se oduzimlje pravo osnovati zakonitu svezu. U većem je svakako interesu djece, da vide roditelje svoje, sretne i zadovoljne, vrijedne štovanja i poćitanja, nego da su im roditelji osamljeni, nesretni, podali se razpuštenosti.

Što se tiče samoga društva, to je jasno, da njegov interes daje prednost raspustu pred separacijom, jer je moguć onda osnutak novih sretnih sveza. Zabrana takovih sveza jednako je kobna po individue, kao što i po društvo. Po individue, jer im nalaže oskudjevanja, koja mogu biti zaslužna, kad su dobrovoljna, a koja su vrlo gorka, kad se nalažu silom; po društvo, jer se ono lišava obogaćenja novim obiteljima, novim gradjanima, koji bi mu mogli biti na čast i slavu.

Toliko, dragi Marko, o samom načelu.

Pitanje međutim o razpustu ženitbe rješavaju moderne države razno, jedne ga dopuštaju, druge zabacuju, dozvoljujući samo razstavu od stola i postelje. Što odgovara odnošajima Hrvatske, to nije do mene, da odlučim. Suditi možeš o tom sam, jer su Ti, kako vidim odatle, što veliš, da u samom Zagrebu imade nekoliko stotina razstavljenih ženitbenih drugova, poznati odnošaji bolje, nego meni.

Da si mi zdrav!

Tvoj

Luka.

